

Open Monumentendag 1991

Asser
Tijdschrift

INKJ.K
EXEMPLAAR
1991 - 3

TIJDSCHRIFT VAN DE ASSER HISTORISCHE VERENIGING
EERSTE JAARGANG NUMMER 3 / SEPTEMBER 1991

Colofon

Het Asser Historisch Tijdschrift is een periodiek van de Asser Historische Vereniging en verschijnt vier maal per jaar

Hoofdredacteur:
Harry Gras

Redactieleden:
Annelies Abelmann
Bertus Boivin
Peter Zweegers

Vormgeving en druk:
Bremer Assen bv

© Asser Historische Vereniging

Redactie-adres:
Gemeente-archief van Assen
Brink 8
9401 HS Assen

Ledenadministratie:
Secretariaat Asser Historische
Vereniging
Postbus 10066
9400 CB Assen

Lidmaatschap Asser Historische
Vereniging (inclusief tijdschrift):
individueel f 30,— per jaar
gezinsabonnement f 42,50 per jaar

Foto omslag:
De Zuiderkerk aan de Zuidersingel op
een foto uit 1926 (collectie Gemeente-
archief van Assen).

In dit nummer

Voor de vijfde keer wordt dit jaar in Assen een Open Monumentendag georganiseerd. Ter gelegenheid daarvan verschijnt het Asser Historisch Tijdschrift als themanummer, geheel gewijd aan Asser kerken en de Asser kerkgeschiedenis. Centraal tijdens deze Monumentendag staan namelijk de vijf binnenstadskerken: de Jozefkerk, de Bethelkerk, de Kandelaar, de Zuiderkerk en de rooms-katholieke kerk. Naast beschrijvingen van deze kerken, wordt in dit nummer aandacht geschonken aan het verdwenen christelijk-gereformeerde kerkje aan de Kanaalstraat en de voormalige nederlands hervormde kapel in de Oosterhoutstraat, waarvan de toekomst onzeker is.

De verhalen over deze kerken worden voorafgegaan door een artikel van Dr. G. Groenhuis, kenner van de Drentse kerkgeschiedenis, over het geloofsleven in Assen tijdens de negentiende eeuw. In de rubriek 'Ooggetuigen' haalt de heer J. Kremer herinneringen op aan het verzuilde Assen van vlak na de Eerste Wereldoorlog, terwijl de rubriek 'Stille getuigen' tenslotte is gewijd aan een eigenaardige schapestal van kerkelijke oorsprong.

Bij uitzondering is dit nummer tijdens de Open Monumentendag afzonderlijk te koop, om te dienen als gids en als bron voor interessante achtergrondinformatie. Wie echter geïnteresseerd is in het Asser Historisch Tijdschrift, met boeiende verhalen over Assens verleden, kan lid worden van de Asser Historische Vereniging. Voor meer informatie wordt men verwezen naar onze folder en het colofon op deze pagina.

G. Groenhuis

Klunderbeun en klokke Willehad

Kerkelijk leven in Assen in de negentiende eeuw

De kerkgeschiedenis van Assen in de vorige eeuw weerspiegelt in hoofdlijnen de landelijke ontwikkelingen op kerkelijk terrein. Alleen de Doleantie van 1886 liet in Assen geen sporen na. De ondergang van de oude Republiek in 1795 had een eind gemaakt aan het monopolie van de Hervormde kerk. Niemand zou meer om zijn geloofsovertuiging worden gediscrimineerd. Rooms-Katholieken, Menisten en andere dissenters konden uit hun schuilkerken tevoorschijn komen. Scheiding van kerk en staat was de leus. Voortaan zouden alle bestaande kerkgenootschappen dezelfde rechten genieten.

Ook in Assen, waar de Hervormde gemeente, net als in de rest van Drenthe, nauwelijks concurrentie had gekend, konden nu de andere gezindten hun plaats onder de zon opeisen. Dat dat ook gebeurde was vooral het gevolg van de sterke bevolkingsgroei in de Drentse hoofdstad: van 694 inwoners in 1795 naar 12.553 in 1907. Joden en Rooms-Katholieken stichtten eigen kerkelijke gemeenten, uit de Hervormde kerk scheidden zich in 1834 de Christelijk Gereformeerden af en later in de eeuw vormden de orthodoxe Hervormden die niet met de Afscheiding waren meegegaan een afzonderlijke richting binnen de Hervormde gemeente.

Klunderbeun

Tot 1807 hoorde Assen bestuurlijk onder het kerspel Rolde, maar kerkelijk was de kleine gemeenschap toen al enige eeuwen zelfstandig. Sinds 1615 had Assen, met uitzondering van de jaren 1622-1629, een eigen predikant.

Men kerkte er in het "collegie", de vergaderzaal van het bestuur van de Landschap Drenthe in de gebouwen van de voormalige abdij Mariënkamp. De abdijkerk zelf was in 1601 zwaar gehavend toen de toren instortte. De ruïne werd later op een deel van de zuidmuur na afgebroken. Van het afbraakmateriaal bouwde men op de oude fundering de huidige kerk, die in 1662 in gebruik werd genomen.

In het begin van de negentiende eeuw bleek de abdijkerk te klein geworden voor de snel groeiende Asser gemeente. Daarom vroeg de kerkvoogdij in 1808 aan koning Willem I de kerk te mogen vergroten. De toestemming werd verleend en twee jaar later kwam aan de westzijde van de kerk een galerij gereed, die in de volksmond de "klunderbeun" werd genoemd. Die naam sloeg waarschijnlijk op het stommelende lawaai van de klompen op de houten vloer van de nieuw-gebouwde galerij.

In 1817 volgde een uitbreiding in oostelijke richting. Deze is nu nog duidelijk te herkennen door de afwijkende kleur en afmeting van de gebruikte stenen. Ook schijnt het interieur van de kerk te zijn opgeknapt. Dit valt althans af te leiden uit een verzoek van de Gouverneur van Drenthe uit 1817 om het begraven in de kerk te verbieden "daar er nu vaste banken en vloeren" zijn. Ook werd de kerk in 1819 verrijkt met een orgel dat door de gemeente zelf werd bekostigd. Die telde op dat moment 1345 zielen.

Met een rijksbijdrage van f 24.000,—, een lening van f 10.000,— en de opbrengst van f 10.000,— uit de

De abdijkerk in 1848 (Bron: A.H. Pareau, "De Oude Kerk te Assen" [Assen, 1849])

verkoop van de oude abdijkerk aan de gemeente Assen werd de financiële basis gelegd voor nieuwbouw. In 1846 gingen de werkzaamheden van start. Twee jaar later kon de nieuwe hervormde kerk worden ingewijd. Zonder hoorngechal en koorgezang, want kunst en concertmuziek zouden de aandacht kunnen afleiden van de preek, zo vond men. De nieuwe kerk werd gebouwd op een stuk grond aan de hoek van de Collardslaan, de Hoofdlaan en de Beilerweg, die sindsdien de Kerkstraat werd genoemd.

Scheuring in de Hervormde gemeente

In 1832 zag de kerkelijke kaart van Assen, in 1811 uitgebreid met de dorpen Anreep, Loon, Peelo, Steendijk, Vredeveld en Witten, er als volgt uit: 1736 Hervormden, 99 Israëlieten, 29 Rooms-Katholieken, 15 Lutherse en 4 Menisten. De Hervormden waren dus nog sterk in de meerderheid. Maar vergeleken met de situatie in 1795 was er toch al veel veranderd. In het bijzonder de toename van het aantal joden was spectaculair. Met de groei van de bevolking namen ook de sociale verschillen toe. Buning onderscheidde vier maatschappelijke groepen:

- Een topgroep van patriciaat en welgestelde burgerij, waartoe onder meer de bestuurders, rechtelijke ambtenaren en intellectuelen als de dokter, de notaris, de predikant en de rector van het gymnasium behoorden.
- Een middenstand van kooplieden, ambachtspatroons, winkeliers, lagere ambtenaren, schoolhoofden en onderwijzers.
- Een groep bestaande uit min of meer geschoolde werklieden met vast werk.
- De arbeidersbevolking die van de hand in de tand leefde en in de eerste helft van de negentiende eeuw arm en behoeftig was.

Het ontstaan van duidelijke sociale lagen in de snel groeiende Asser bevolking had gevolgen voor de ontwikkelingen op kerkelijk terrein. Zowel de Afscheiding van de Christelijk-Gereformeerden als de oprichting van een Rooms-Katholieke parochie had ermee te maken. De Afscheiding onder leiding van dominee De Cock vond, als bekend, weinig aanhang onder de ‘Asser heren’. Wat de Katholieken betreft, Gouverneur Hofstede deelde in 1832 aan zijn opvolger Van Ewijck mee, dat de oprichting van een katholieke statie hoge prioriteit had, omdat in Assen een groot tekort aan ambachtslieden, werkvolk en een gezonde middenstand bestond. “Dit gebrek”, zo schreef hij, “zou spoedig verdwijnen, wanneer een katholieke kerk gebouwd werd”. In de Hervormde gemeente deelde het Asser establishment de lakens uit. Dominee Benthem Reddingius vertolkte als vertegenwoordiger van het verlichte protestantisme de opvattingen en gevoelens van de ‘heren’. In 1807 vanuit Waardenburg en Neerijnen naar Assen gekomen, bleef hij daar tot zijn dood in 1844. Als apostel der redelijkheid verwachtte hij een betere wereld van de zegeningen van wetenschap en vooruitgang. Hij adviseerde positief op de voorontwerpen van het Algemeen Reglement van de Hervormde Kerk uit 1816, dat het bestuur van de kerk centraliseerde, en maakte deel uit van het in 1826 in Assen opgerichte departement van de Maatschappij tot Nut van ’t Algemeen. De verlichte ideeën kwamen tot uiting in de zorg voor onderwijs en armenzorg. Dominee Benthem Reddingius was van 1815 tot 1844 schoolopziener. En in 1827 werd in Assen door de Hervormde diaconie een armhuis gesticht. Later kwam daarvoor een armenwerk- en weeshuis in de plaats, dat plaats bood aan wezen en verwaarloosde kinderen, maar ook aan volwassenen “die ten-

gevolge van onordelijkheid, verkwisting of slecht levensgedrag in een staat van armoede verkeren, waaruit een gewenning aan orde en werkzaamheid en onthouding van uitpattingen geacht kunnen worden hen tot beter te zullen brengen”.

Maar de redelijkheid van Benthem Reddingius en de zijnen, in wier preken kennis en deugd meer voorkwamen dan zonde en genade, vervreemde de traditioneel gereformeerden van de kerk. Zij bleven meer en meer weg van de zondagse kerkdienst en zochten hun heil in huiskamerbijeenkomsten met gelijk-gezinden. Deze “gezelschappen” werden in de jaren twintig onder andere gehouden in het huis van Jan Hendriks van Dalen, de reizende voetbode van de provincie, aan de Vaart en in Smilde, waar de veenarbeider Luitsen Jochems Dijkstra de bijeenkomsten leidde. Bezoekers in het “Van Dalens-huis” waren ondermeer Jan Arens Smeedes, boekhouder op de zaagmolen van Westra van Holthe, en Roelof Jans Veeninga, die met de Groningse hoogleraar Hofstede de Groot polemiseerden. Benthem Reddingius veroordeelde in 1833 het optreden van de gezelschappen in zijn *Brieven over de tegenwoordige verdeeldheden en bewegingen in de Hervormde Kerk*. Dominee De Cock van Ulrum reageerde in scherpe bewoordingen. Hij noemde de Asser predikant een “valse leraar” en “een wolf in schaapskleren”.

In 1834 kwam het onder leiding van De Cock tot de Afscheiding. In Assen, waar De Cock op 30 april 1834 enkele uren verbleef, maakten de ‘Cocksianen’ zich in november 1834 los van de Hervormde kerk. Dat gebeurde nadat dominee De Cock op 21 november had gepreekt in de kamer van de gepensioneerde legerkapitein Alexander Gijsbert Webster, ten huize van de koperslager Hayer aan de Gedempte Singel nummer 40. Op 24 november tekenden 37 mensen daar de akte van

afscheiding. Het merendeel daarvan behoorde tot de eenvoudige bevolking. Twee van hen, Berend en Geesien Harms zetten een kruisje, omdat zij niet konden schrijven.

Als ‘niet bestaand’ kerkgenootschap hadden de Afscheidenen het moeilijk. Hun bijeenkomsten waren niet toegestaan op grond van een artikel in het burgerlijk wetboek uit de Napoleontische tijd, dat samenscholing van meer dan twintig mensen verbood. De Hervormde kerkvoogdij bleef hen aanslaan in de kerkelijke belasting. Webster en De Cock werden wegens de samenkomst op 21 november tot geldboetes veroordeeld. Pogingen van de Afscheidenen een eigen kerk te bouwen werden gedwarsboomd. Eerst moest ‘vrijheid van godsdienst’ worden aangevraagd. Na twee verzoeken aan de koning werd op 19 augustus 1840 de Christelijk Afscheiden gemeente te Assen erkend.

Aan de Molenstraat richtten de Gereformeerden een kerk in. In 1875 werd tot de bouw van een nieuwe kerk besloten. Najaar 1876 kon deze door Roelof Winters gebouwde kerk in gebruik worden genomen. Op 12 oktober 1884 kregen de Christelijk Gereformeerden hun eerste orgel.

Tegenslagen bleven de Afscheidenen niet bespaard. De eerste predikant, dominee Roelf Medema, moest het hoofd bieden aan onverkwikkelijke ruzies. Aanleiding was de gewoonte van veel kerkgangers voor de laatste psalm de kerk te verlaten om op die manier de collecte bij de uitgang te ontlopen. Het voorstel van de predikant voortaan tijdens de dienst met collectezakjes rond te gaan, stuitte echter op heftige bezwaren. Een ander twistpunt was de vraag of men kinderen van doopleden tot de doop moest toelaten. Toen dominee Medema in 1844 naar Meppel vertrok, liet hij een verscheurde gemeente achter.

Ook tijdens de predikanten Veenhuizen en Breitsma heerste verdeeldheid en broedertwist. De laatste werd zelfs

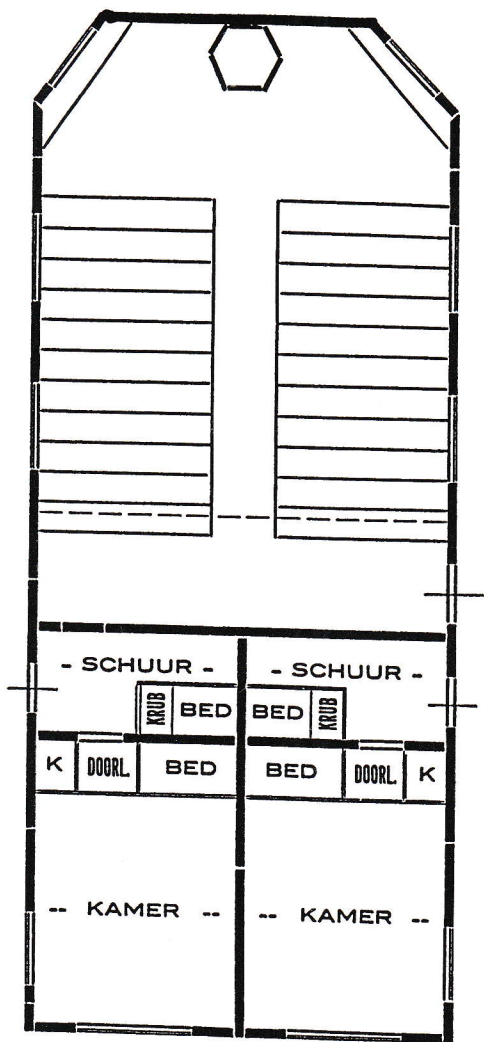
formeel afgezet als predikant. Nadat de provinciale kerkvergadering deze afzetting ongegrond had verklaard, keerde hij toch niet terug. Er was te veel gebeurd. "Een schandvlek in de schone historie van Assens kerk", noemt B.A. Bos, de schrijver van de geschiedenis der Gereformeerde kerk van Assen, deze donkere bladzijden uit de kerkhistorie.

Rechtzinnig Hervormden en modernisten

Tot 1835 moest de Hervormde gemeente van Assen het met één voorganger doen. In dat jaar werd er een tweede predikant benoemd. Nadat deze plaats twee jaar door dominee Holwerda was bezet, werd in 1837 dominee Nicolaas Hendrik Tatum Zubli naast dominee Benthem Reddingius benoemd. Was de laatste, zoals we zagen, de man van de verlichte intellectuelen, Tatum Zubli trok vooral 'mensen van eenvoudige stand'. Hij was het, die op 30 april 1848 zonder feestvertoon de inwijdingspreek in de nieuwe hervormde kerk hield. Een rechtzinnig predikant die de nadruk legde op de betekenis van een levend geloof voor "'s mensen denkwijz, gevoel en daden". Opvolger van Benthem Reddingius werd de 'modernist' Pareau.

De tegenstelling tussen rechtzinnig en vrijzinnig, die de orthodoxe en de moderne predikant van Assen belichaamden, verscherpte zich in de tweede helft van de negentiende eeuw. De stem van de rechtzinnige ouderling De Savornin Lohman, die tot de zomer van 1874 als enige tegenwicht aan de vrijzinnige meerderheid van het kerkbestuur bood, was die van een roepende in de woestijn. Op 16 september 1874 legde hij het bijltje er bij neer. Korte tijd later bedankte hij voor het lidmaatschap van de Hervormde kerk.

De Savornin Lohman voegde zich bij de Christelijk Gereformeerden, maar ook daar kon hij zijn draai niet vinden. Toen een groep orthodoxe Hervormden een eigen evangelisatie oprichtte onder de naam 'De Unie' sloot hij zich met zijn vrouw bij deze groep aan. Formeel keerde hij daarmee terug tot de Hervormde kerk. De confessionele Hervormden van de evangelisatie bleven administratief binnen de 'grote kerk'. De vrijzinnige Hervormden accepteerden na enige tijd

Reconstructie-plattegrond van de afgescheiden kerk uit 1840 aan de Molenstraat. De kamertjes dienden als woonvertrekken voor de armen van de gemeente. (Bron: B.A. Bos, "Wat God heeft gegeven" [Assen, 1934])

dat de confessionele minderheid haar eigen weg ging en sedert januari 1887 stonden zij een aantal doopbeurten aan de evangelisatie af. In 1897 werd dit uitgebreid tot twaalf per jaar.

Voor het zover was, had echter ook de Hervormde gemeente een aantal zwarte bladzijden aan Assens kerkgeschiedenis toegevoegd. De benoeming in 1878 van de radicaal-moderne dominee Hajo Uden Meyboom is terecht door de historicus Buning "bijna een oorlogsverklaring" aan het orthodoxe deel van de Hervormde gemeente genoemd. Niet alleen de rechtzinnig Hervormden zagen in modernisten als hij volstrekt ongelovigen. De redacteur-eigenaar van de *Nieuwe Provinciale Drentsche en Asser Courant*, de geleerde vrijdenker en darwinist avant la lettre Hartogh Heys van Zouteveen vond hem in feite een atheïst. In *Theologisch dubbelboekhouden* schreef hij, dat de leer der modernen geen christendom meer was. En in een felle polemiek met de moderne predikanten Meyboom en Bruining tartte hij de heren antwoord te geven op de vraag of volgens hen het geloof in een scheppende, onderhoudende en alles besturende God voorwaarde was om leraar in de Hervormde kerk te kunnen zijn.

Dominee Tatum Zubli werd op zijn oude dag het slachtoffer van de verscherpte tegenstellingen. Na een kleine veertig jaar trouw de Asser gemeente te hebben gediend, werd hij ongeschikt voor zijn ambt verklaard. Het heette dat de kwalen van zijn ouderdom: vergeetachtigheid, onverstaanbaarheid en ongemotiveerde aanvallen van woede het onmogelijk maakten hem in zijn dienst te handhaven. In het voorjaar van 1886 ging de bejaarde predikant met emiraat. In zijn plaats werd een tweede moderne voorganger benoemd.

De Joodse gemeenschap

De scheiding van kerk en staat en de gelijkstelling van de bestaande gods-

diensten heeft vermoedelijk het meest betekend voor de Israëlieten. Tot in het laatst van de achttiende eeuw werden zij ook in Drenthe gediscrimineerd. Op grond van bepalingen in de willekeuren werd hun aantal in de meeste kerspelen beperkt tot maximaal drie gezinnen. De opheffing van de discriminatie leidde tot een snelle groei van enkele Joodse gemeenschappen. Die van Assen was daar één van. In 1832 telde de Israëlitische gemeente in de Drentse hoofdstad reeds 99 leden. Luning veronderstelt op grond van een notariële akte uit 1791 dat in dat jaar voor het eerst in een huissynagoge in Assen een Joodse godsdienstoefening is gehouden. Dat zou gebeurd zijn ten huize van Andreas Lezer, een uit Duitsland afkomstige brillenverkoper die zich in 1784 in Assen had gevestigd. Lezer kocht in 1790 een huis aan de Vaart van de ontvanger Oosting. Als de huisdiensten in 1791 zijn begonnen, zal dat in deze woning zijn geweest. Uit de genoemde notariële akte blijkt dat Lezer in 1791 van de schoolmeester Elias Levy "een boek Mozes met twee klederen" huurde, attributen die voor de dienst in de huissynagoge onmisbaar waren. Lezer trad in de kleine kring, die met moeite de tien voorgeschreven deelnemers aan de godsdienstoefening zal hebben gehaald, zelf als voorganger op. Een huis des vredes was zijn synagoge niet. Luning beschrijft beeldend de vele ruzies met de schapenkoopman Samuël Levy tijdens de kerkdienst, waarbij de onstuimige veehandelaar geweld niet uit de weg ging. Andries Lezer sloeg nooit terug maar zijn "verzoeningsgezinde houding vermocht tegen Samuël Levy weinig uit te richten". Lezer stierf in Assen in 1828.

In 1832 kreeg de Joodse gemeenschap te Assen toestemming voor de bouw van een synagoge aan de Groningerstraat. Voor die tijd waren de huisbijeenkomsten, behalve in de woning van Lezer aan de Vaart, gehouden in een lokaal in de Kruisstraat en in eer

huis aan de Jordaan. Op 10 augustus 1832 wijdde de opperrabijn van Overijssel en Drenthe, H.J. Hertzveld de nieuwe synagoge in. Oltmans, aan wie deze bijzonderheden zijn ontleend, voegt daaraan toe: zonder dat daarvoor subsidies van rijk of gemeente werden verleend. "Doch wel is door de leden van andere gezindten te Assen ten behoeve van deze kerkbouw een collecte langs de huizen gehouden".

In 1840 kreeg de Israëlitische kerk de status van ringsynagoge. Daarvoor was zij slechts bijkerk geweest. De synagoge bleef bijna zeventig jaar in gebruik. Toen werd het gebouw afgebroken om plaats te maken voor een grotere kerk die in 1901 op dezelfde plaats verrees.

Herlevend catholicisme

Ook voor de Rooms-Katholieken was de negentiende eeuw de eeuw van de

emancipatie. Weliswaar was hun aantal in Assen maar klein, in 1832 zoals we zagen welgeteld 29, maar ook zij streefden naar de vorming van een eigen gemeenschap. Na een mislukte poging om tot de oprichting van een eigen parochie te komen, leidde een initiatief van de koopman J.W.

Klinkenbos in 1830 tot een beter resultaat. De Gouverneur van Drenthe stond welwillend tegenover het verzoek een Rooms-Katholieke statie in Assen te mogen oprichten. Hij had, zoals gezegd, een maatschappelijk belang: de aanwezigheid van een Rooms-Katholieke parochie zou katholieke vaklieden en arbeiders aantrekken. Misschien heeft ook persoonlijk belang een rol gespeeld. Gouverneur Van Ewijck, die in 1832 Hofstede was opgevolgd, had een bekwame dienstbode op wie hij zeer was gesteld en die met de familie uit Den Haag was meeverhuisd. Zij moest

Katholieke kerk te Assen

De rooms-katholieke kerk aan de Vaart NZ. Het linkergedeelte, met de toren en twee ramen, dateert uit 1880, toen het gebouw aanmerkelijk werd vergroot (collectie Gemeente-archief Assen).

Interieur van de rooms-katholieke kerk aan de Vaart NZ (Rijksarchief in Drenthe, archief Rooms-Katholieke parochie Maria ten Hemelopneming).

voor de uitoefening van haar godsdienstige plichten telkenmale de verre reis naar Veenhuizen maken en mocht daarvoor de koets van Van Ewijk gebruiken.

In 1833 werd koninklijke toestemming verkregen voor de bouw van een Rooms-Katholieke kerk in Assen. Voor de huur en de inrichting van een tijdelijk godshuis werd een subsidie van f 1000,— verleend. De pastoor zou mogen rekenen op een salaris van f 800,— per jaar. De kerkmeesters dienden ervoor te zorgen dat er fondsen kwamen, waaruit de bouw van de kerk en de pastorie konden worden gefinancierd.

Tot bouwpastoor werd in 1833 kapeiaan Henricus van Kessel benoemd. In juni van dat jaar bediende hij voor vijftien gelovigen voor het eerst de heilige mis in de tijdelijk ingerichte kerk. Maar de nieuwbouwplannen wilden maar slecht van de grond komen. Van Kessel kon zich niet aan

de indruk onttrekken dat de Raad van Assen de Katholieken liever kwijt dan rijk was. Een feit is dat het Asser establishment in deze jaren uiting gaf aan een zeker anti-papisme. In 1841 stuurden 44 Asser Heren als "leden der protestantse kerk" een adres aan de koning, waarin zij ernstig bezwaar maakten tegen het voornemen van de regering een concordaat met de paus te sluiten. Ook uit andere provincies kwamen protesten en het plan ging dan ook niet door.

Eerst moest evenwel de nieuwbouw nog worden gerealiseerd. Van Kessel had ruim vier jaar nodig om alle moeilijkheden te overwinnen, maar in 1837 kon hij toch de eerste steen voor het gebouw leggen. Als Mozes zou hij het beloofde land niet ingaan. Hij werd in hetzelfde jaar tot aarts-priester van Salland en Drenthe benoemd. Op 12 september 1837 wijdde Baron van Wijkersloth, missiebisshop van de Nederlandse

kerkprovincie, de nieuwe kerk in. Ze werd opgedragen aan de Heilige Maria ten Hemelopneming. Pastoor J.M. Beltman werd de nieuwe leider van de parochie. De kerk stond aan de Vaart NZ, ter hoogte van nr. 120. Achter de kerk werd in 1897 een begraafplaats ingericht.

De groei van de Rooms-Katholieke gemeenschap bestond grotendeels uit minvermogenden en armen. Toch slaagde de parochie erin de schulden die voor de bouw van de kerk waren aangegaan te delgen. De sanering van de kerkfinanciën was het werk van een pastoor wiens naam suggereert dat hem zo'n karwei op het lijf was geschreven: H.D. Brenninkmeijer (1868-1883), inderdaad een lid van de bekende textielfamilie.

In het laatste kwart van de eeuw werd de katholieke kerk vergroot. De uitbreiding kwam in 1880 klaar. In de toren, die het laatst gereed was, werd een in Heiligerlee gegoten, 470 kilo zware klok opgehangen, die de naam van Willehad, de apostel van Drenten kreeg. De nieuwbouw symboliseerde de herleving van hetatholicisme in Drenthe, dat in de zeventiende eeuw, naar het woord van Rogier, nagenoeg was uitgeroeid. De kerk is kort na het in 1934 gereedkomen van de huidige kerk aan de Nassaulaan afgebroken.

De Menisten

De Menisten profiteerden het laatst van de godsdienstvrijheid. Op 1 oktober 1896 richtten zij een Doopsgezinde kring op, die op 4 juni 1899 als gemeente werd voortgezet. De gehele voorafgaande negentiende eeuw hadden de Menisten bij de Hervormden gekerkt.

In 1903 vormde de Doopsgezinde kring een fonds voor het stichten van een eigen kerk. Daarvoor zou jaarlijks worden gecollecteerd. In 1909 stond het kerkje er. "Wat achteruitgeschoven, tussen een paar heren-

huizen, zedig menist, zoals het behoort...", schreef Hansma in het *Doopsgezind Jaarboek* van 1910. Maar met deze regels zijn we al buiten het gekozen kader van het Asser kerkelijk leven in de negentiende eeuw geraakt.

Literatuur

- * Bos, B.A. *Wat God heeft gedaan: de geschiedenis van de Gereformeerde kerk te Assen*. Assen, 1934.
- * Buning, L. 'Dr. Hajo Uden Meybooms Asser pastoraat' in: *Nieuwe Drentse Volksalmanak*, LXXXII (1964) 58-85.
- * Buning, L. *Het herenbolwerk. Politieke en sociale terreinverkenningen in Drenthe over de periode 1748-1888*. Assen, 1966.
- * Hansma, L. 'De nieuwe Kerk te Assen' in: *Doopsgezind Jaarboek*. 1910.
- * Janssen, C.F. 'De vergroting van de abdijkerk te Assen in 1817' in: *Nieuwe Drentse Volksalmanak*, CIV (1987) 64-72.
- * Janssens, H. 'Het Herenbolwerk anti-papistisch?' in: *Nieuwe Drentse Volksalmanak*, CIII (1986) 51-65.
- * Kocks, W. *100 jaar hiërarchie in Drente*. Groningen, 1953.
- * Luning, H.M. 'Andries Lezer, brillenverkoper, rabbi en mohel (?) te Assen' in: *Ons Waardeel. Tijdschrift van de Drentse Historische Vereniging, vereniging voor geschiedenis en genealogie*, VIII (1988) 77-83.
- * Oltmans, A. *De gemeente Assen in hare wording en ontwikkeling*. Assen, 1907.
- * Pareau, A.H. *De Oude Kerk te Assen, eene voormalige Kloosterkerk, beschouwd in betrekking tot de plaatselijke gemeente en de Hervorming in Drenthe*. Assen, 1849.
- * Ploeg, C. van der. en Den Teuling, A.J.M. *Van klooster tot museum: de geschiedenis van het gebouwencomplex van het Drents Museum*. Assen, 1986.
- * Romein, Th.A. *De Hervormde Predikanten van Drenthe, sedert de Hervorming tot in 1861*. Groningen, 1861.
- * Seidel, H. 'De eerste gereformeerde van Assen: een oud-patriot' in: *De Baander. Driemaandelijks tijdschrift van de Historische Vereniging Drenthe* (1980) 41-48.
- * Visser, G. *De kerk te Assen*. Assen, 1930.
- * Werkgroep Gemeentearchief Assen. 'Assen anno 1832. Een bewonersreconstructie' in: *Nieuwe Drentse Volksalmanak*, CV (1988) 1-45.
- * Wessels, J.; Den Teuling, A.J.M. en Coppes, J. *150 jaar katholieke kerk in Assen*, Assen, 1983.

Ooggetuigen

Jacob Kremer werd in 1902 in Assen geboren. Net als zijn vader zou hij meubelmaker worden; lange tijd had hij zijn bedrijf in de Molenstraat, in het pand waar tegenwoordig de Stads-herberg is gevestigd. De meeste Assenaren kennen hem beter als 'pander Kremer'. Of op z'n Assens: 'paaander Kremer'. Tientallen jaren was hij de man die met luide stem de verkopen leidde tijdens boeldagen en veilingen.

Lange tijd is de heer Kremer daarnaast actief geweest in het zondagschoolwerk van de Hervormde kerk en vervulde hij tal van andere kerkelijke functies. Op zijn zestigste is hij indertijd geridderd voor veertig jaar onvermoeibare inzet in het kerkelijk werk.

Bertus Boivin sprak met een ooggetuige van het verzuilde Assen van vlak na de Eerste Wereldoorlog.

"Vlak voor ik werd geboren, waren mijn ouders uit Groningen naar Assen gekomen. Ze waren hervormd, dus gingen ze naar de Grote Kerk aan het Kerkplein. Maar mijn vader miste daar de verkondiging, zoals hij die in Groningen gewend was. Later werd hij daarover door andere mensen ingelicht. "De Grote Kerk is vrijzinning," zeiden ze, "daar hoor jij niet, jong, jij moet naar de Unie." Meer orthodoxe Hervormden kwamen in Assen in die tijd al vele jaren lang bij elkaar in een eigen gebouw aan de Vaart, waar nu de Aubussonhal is."

"De mensen die daar heen gingen, waren wel lid van de Hervormde gemeente, maar ze waren gescheiden wat de kerkgang betreft. En dat is jaren zo gebleven. De organisatie die

daar in Assen achter zat, was de Vereniging voor Christelijke Belangen. Je was dus behalve lidmaat van de Hervormde gemeente, ook lid van Christelijke Belangen. Omdat de vereniging zo groeide, besloot men een nieuwe kerk aan de Oosterhoutstraat te bouwen. Ik herinner me dat mijn vader - toen ik een jaar of twaalf, dertien was - zondags vaak zei: "Zullen we nog eens even gaan kijken hoever ze nou zijn." En dan gingen we met twee of drie jongens met hem mee naar de Oosterhoutstraat. Ik zie me daar nog staan..."

"Voortaan zouden we in het Asser spraakgebruik 'de Kapelgemeente' worden. De zaak floreerde enorm. In die tijd zaten er zondagsmorgens in de Grote Kerk zo'n 50 man, terwijl wij in de Kapel 350, 400 hadden. In de oorlogstijd en vlak na de oorlog is er een geweldige actie in de Hervormde kerk op gang gekomen om een eind aan die tweedeling te maken. Uiteindelijk is dat gelukt, maar het is wel een hele worsteling geweest." "Vanuit de Kapel werd in de jaren twintig veel evangelisatiewerk gedaan. In verschillende buurten van de stad en in de omliggende dorpen werden zondagsscholen gehouden. Iedereen was er 's middags welkom van twee tot drie. Ook kinderen van ouders die nooit naar de kerk gingen, kwamen langs. Toen ik zelf met dit werk begon, was ik twintig jaar. Ik ben begonnen met een zondagsschool op Kloosterveen vlak bij de Norgervaartsebrug, gewoon bij mensen op de deel. In die tijd had ik een klein orgeltje - zo groot als een naaimachine - en die nam ik dan mee achterop de fiets."

“Als kinderen ziek waren, zocht je ze thuis op en dat werd erg gewaardeerd door de mensen. Ik weet nog alsof het gisteren gebeurd is, dat Johanna, een kind van tien jaar, kwam te overlijden. De ouders hadden nooit iets met een kerk te maken, maar toen het kind was overleden, kreeg ik de boodschap of ik de begrafenis wilde leiden. En dat deed je dan. Achteraf zeg je waar heb je het lef vandaan gehaald! Zo achter de schaaftank weg - ik werkte bij vader in de meubelmakerij - het zwarte pak aan!”

“Binnen die Kapelgemeente was je in die tijd erg op elkaar betrokken. Je kwam bij mekaar over de vloer, je kocht bij elkaar. Dat ‘Die horen bij ons - dus die moeten mij ook wat gunnen’ had iedereen voor de oorlog, ook de Katholieken en de Gereformeerden.

“Als er een nieuwe dominee kwam, dan werd er tegen hem gezegd: “Dominee, dat is eigenlijk de kruidenier waar u terecht kunt.” Het werd hem niet opgelegd, maar het werd hem

wel even gezegd. Zo werkte het trouwens niet altijd. Ik herinner me dat mijn schoonvader indertijd voor zichzelf wou beginnen als schoenmaker. De eerste maandagmorgen ging ie alle Kapel-mensen die hij kende bij langs. Ik heb nooit een ongelukkiger mens gezien toen die 's avonds thuis kwam en de halve gemeente had afgesjouwd; toen had hij - geloof ik - twee paar schoenen meegekregen! Later heeft hij gelukkig ondanks die eerste dag wel een goede zaak op kunnen bouwen.”

“Vanuit Christelijke Belangen had je een enorm verenigingsleven. Behalve de zondagsscholen, had je knapenverenigingen, jongeliedenverenigingen, meisjesverenigingen, vrouwenverenigingen enzovoort. En niet te vergeten - dat was mijn grote liefde - het Kapelkoor. Tot het koor voor een jaar of tien terug werd opgeheven ben ik daarin actief geweest. Ik heb altijd erg in het kerkelijk werk geleefd, tot mijn blijdschap moet ik zeggen.”

De Vaart ZZ, met als derde pand van links het gebouw van 'De Unie', tegenwoordig de Aubussonhal. Geheel links ziet men Bierhandel De Pelikaan, inmiddels vervangen door nieuwbouw (collectie Provinciaal Museum van Drenthe).

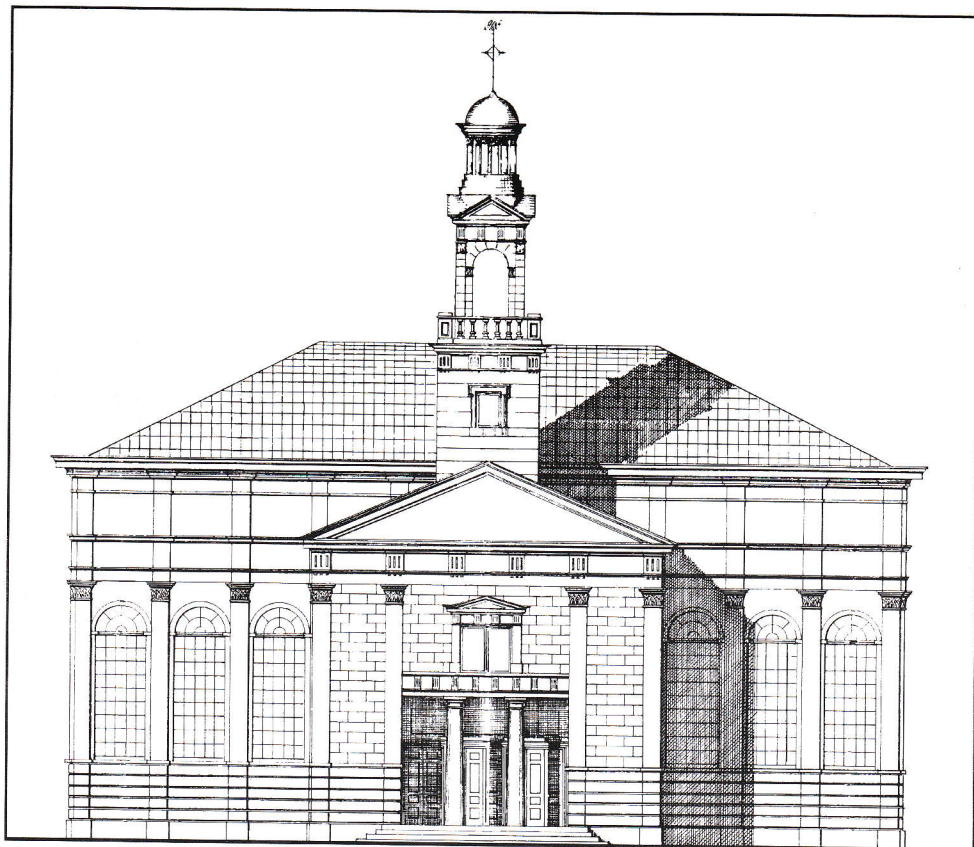
De Asser binnenstadskerken

1. De Jozefkerk aan het Kerkplein

Voordat de Hervormde gemeente in Assen de huidige Jozefkerk in gebruik nam werd er gekerkt in de oude abdijkerk aan de Brink. Daar had men echter voortdurend te kampen met ruimtetekort. Op 6 juni 1841 schreef men koning Willem II een brandbrief met onder andere de volgende inhoud: "En nu behoeft het dan

ook niet betoogd te worden, dat de bestaande kerk bij zulks eenen aanwas der gemeente, niet een weinig, maar zeer veel te klein geworden is". De briefschrijver constateerde dat dit tot gevolg had "dat veel mensen de openbare godsdienst niet meer bijwoonden. Ze worden daardoor een prooi van verwildering en toeneming in zedeloosheid".

Ontwerp uit 1910 voor de restauratie van de door brand getroffen Grote Kerk. De streng symmetrisch opgebouwde kerk werd ontworpen door C.J. Spaan. Het is een voorbeeld van de Waterstaatsstijl, een neo-classicistische stijlvariant. Classicistische elementen als zuilen, frontons, pilasters en kroonlijsten zijn hier gecombineerd met baksteen, grote boogvensters en gepleisterde profiellijsten (collectie Nederlands Hervormde Gemeente van Assen)

Ondanks het feit dat men de brief zo gepland had dat hij de koning op diens verjaardag bereikte, bleek de koning niet erg welwillend de Asser Hervormden financieel bij te staan.

Waterstaatskerk

Pas op 25 november 1845 kon de kerkeraad met de aankoop van grond aan de "Groote Broeklaan, langs de laan van mevr. Collard en de Beilerweg" een begin maken met zijn nieuwbouwplannen. De keuze viel op een ontwerp van de Hoofd-ingenieur Waterstaat en Publieke Werken. Bij Koninklijk Besluit van 1824 had koning Willem I bepaald dat er voor de bouw en verbouw van kerken vooraf koninklijke goedkeuring moest worden verleend. In de praktijk kwam dit besluit erop neer dat ingenieurs van Waterstaat toezicht kregen op de ontwerpen voor de kerken of - wat zeer regelmatig voorkwam - zelf ontwerpen maakten. En zo ontstond het begrip 'Waterstaatskerk', waarover een tijdlang nogal lacherig werd gedaan. Deze met beperkte geldmiddelen gebouwde kerken zijn lang miskend.

De waardering voor dergelijke 'neoclassicistische' kerken is de afgelopen decennia pas gegroeid. Het mooiste voorbeeld van deze stijl in de kerkelijke architectuur is de Mozes- en Aäronkerk in Amsterdam. Kenmerkend voor de Waterstaatskerken is de hang naar symmetrie. Ze bezitten boogramen van ongekleurd glas en de binnemuren zijn witgepleisterd.

In Drenthe zijn drie groepen Waterstaatskerken te onderscheiden: de rechthoekige kerk met driezijdig koor (bijvoorbeeld Borger, Gieten en Eext), de geheel rechthoekige kerk (bijvoorbeeld Dalen, Koekange en Odoorn) en de rechthoekige kerk met de ingang aan de lange zijde met de toren daarboven (bijvoorbeeld Assen, Bovensmilde en Gasselternijveen).

Op 30 april 1848 kon de nieuwe kerk van de Hervormde gemeente Assen,

die in de volksmond de Grote Kerk ging heten, in gebruik worden genomen. De naam Jozefkerk is van vrij recente datum. Mede vanuit oecumenische motieven besloot men tot deze naamsverandering, omdat de nabijgelegen katholieke kerk aan Maria was gewijd.

Brand in de toren

Op 13 juni 1910 was er een vreselijk onweer boven de stad. Eén van de slagen trof de toren van de Grote Kerk, waar onmiddellijk brand uitbrak. De brandweer rukte uit met alle materieel, maar beschikte niet over de mogelijkheden om op die hoogte effectief te kunnen werken. De toren stortte op het dak van de kerk, waarna de brand met veel moeite kon worden geblust.

Na de brand kreeg de kerk een nieuwe verhoogde toren naar een ontwerp van P.M.A. Huurman uit Groningen. Dankzij de inspanningen van het herbouwwcomité kon de nieuwe toren zelfs worden opgesierd met een uurwerk. In de loop van de jaren zeventig kwam men er achter dat de herbouw iets minder degelijk was verricht dan men aanvankelijk had gedacht, want de toren ging steeds meer uit het lood staan. Toen bleek dat het zelfs niet denkbeeldig was dat het hele gevaarte naar beneden zou komen, werd besloten om de toren tijdelijk naast te kerk te 'parkeren', in afwachting van een grondige restauratie van de hele kerk.

Interne verbouwing in de jaren dertig

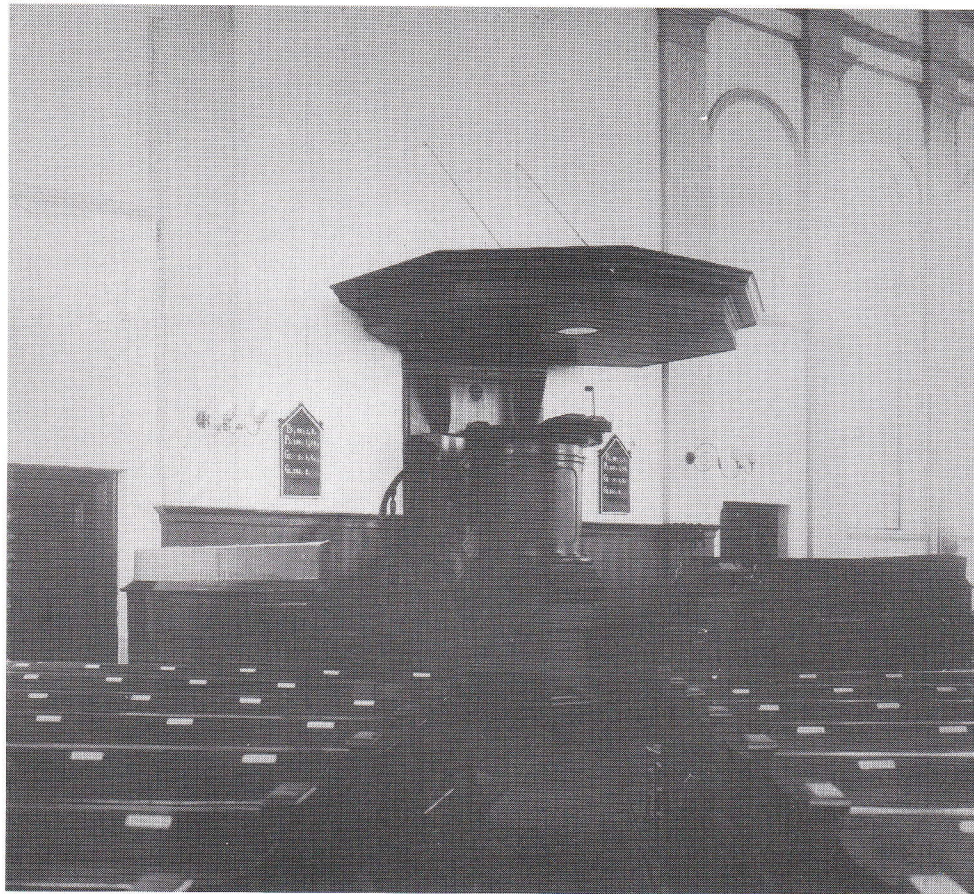
Op voorstel van ouderling H.J. Prakke besloot de kerkeraad op 14 oktober 1932 tot een ingrijpende 'ombouw' van het kerkinterieur. Volgens Prakke zou de kerk "een podium en een ruimte voor een weidsche liturgie moeten zijn; kortom daar zal de sfeer moeten worden geschapen waarin de moderne mensch een rust en opwek-

king zal vinden voor zijn vermoeide ziel”.

De belangrijkste ingreep tijdens deze verbouwing, die uiteindelijk in 1938 kon worden voltooid, was het verplaatsen van de preekstoel die zich tegenover het orgel aan de noordzijde bevond, naar de korte zijde aan de kant van de Collardslaan. Hiermee werd het interieur van de kerk als het ware een kwartslag gedraaid. De beide boogramen die zich in de westgevel bevonden, werden dichtgemetseld, terwijl in de noordgevel vier kleine boogramen werden aangebracht. Aan de kant van de Kerkstraat kwam er een raam bij. In de kerk werden twaalf pijlers gemetseld waarop een verlaagd gewelf werd aangebracht.

De restauratie van de jaren tachtig

Wat in 1938 een “architectonische schoonheid” was genoemd, werd langzaam maar zeker door gemeente en predikanten als onaangenaam ervaren. Zo vond men de afstand tussen de preekstoel en de gemeenteleden veel te groot. Toen in april 1980 subsidie kwam om de buitenkant van het gebouw grondig te kunnen restaureren, besloot de kerkvoogdij ook het interieur een grote opknapbeurt te laten geven. Voor de herinrichting werd een ontwerp gemaakt door het Asser architectenbureau Nieman, Steeneken en Tangerman. Men besloot de oorspronkelijke rangschikking van het interieur te herstellen om het contact tussen predikant en gemeente te verbeteren.

Interieur van de Grote Kerk voor de herinrichting in 1938. Deze situatie werd in grote lijnen hersteld bij de restauratie in het begin van de jaren tachtig (collectie Nederlands Hervormde gemeente van Assen)

De Grote Kerk aan het Kerkplein omstreeks 1930 (collectie Gemeente-archief Assen)

De interne verbouwing betekende onder andere dat de preekstoel weer naar de noordgevel verhuisde, dat de ramen aan de kant van de Collardslaan weer werden opengebroken en dat die in de noordgevel werden dichtgemetseld. Het derde raam aan de kant van de Kerkstraat bleef gehandhaafd. Hetzelfde gold voor het verlaagde plafond. Verwijdering zou teveel kosten met zich hebben meegebracht. Bovendien leek een dergelijke maatregel ook uit een oogpunt van verantwoord energiegebruik niet de meest voor de hand liggende.

2. De gereformeerde kerk aan de Oude Molenstraat (De Kandelaar)

Op de herfstachtige avond van 21 november 1834 kwam een aantal Assenaren bij elkaar in het huis van koperslager Haaijer aan de Gedempte Singel (waar nu de modezaak van

Van der Molen is gevestigd). Deze godsdienstoefening, die door de bekende afgescheiden predikant Hendrik de Cock uit Ulrum werd gehouden, leidde ook in Assen tot het ontstaan van de Gereformeerde kerk.

Nadat in de beginfase eerst op verschillende plaatsen in de stad was gekerkt, werd op de kerkeradsvergadering van 6 december 1839 gesproken over de noodzaak van een eigen kerk. Al een week later kocht men van L.W. Drenth voor f 425,- een stuk grond aan de Molenweg; dezelfde plaats waar nu nog steeds de kerk staat.

Het eerste kerkje

De tekening en het bestek van "timmermansbaas" H. Winters werden spoedig daarop bij het gemeentebestuur ingeleverd, maar het zou door een procedurekwestie nog bijna een

De uit 1876 daterende christelijk afgescheiden kerk aan de Molenstraat op een foto van circa 1900 (collectie Gemeente-archief Assen)

jaar duren voor het kerkje uiteindelijk op 15 november 1840 in gebruik kon worden genomen. Het gebouw was buitenwerks 68 bij 28 voet (20 bij 8 meter) groot. De eigenlijke kerkzaal, waar 24 banken stonden, was nog kleiner, omdat in het gebouw ook twee kamers met schuurtjes voor de 'armen der gemeente' waren aangebracht. Het kerkje was van buiten met kalk bepleisterd. De ingang was aan de zuidzijde (dus niet aan de straat!) gesitueerd.

Deze eerste kerk moest al omstreeks 1857 worden vergroot en 'versterkt'. Veel verbetering bracht dit echter niet, want bij stormachtig weer schudde het kerkje op zijn fundamenten en was het hele gebouw in beweging. "De Cocksen krieg'n bij storm heur eig'n kerkie nog ies op de kop", voor-spelde menig Assenaar...

Nieuwbouw

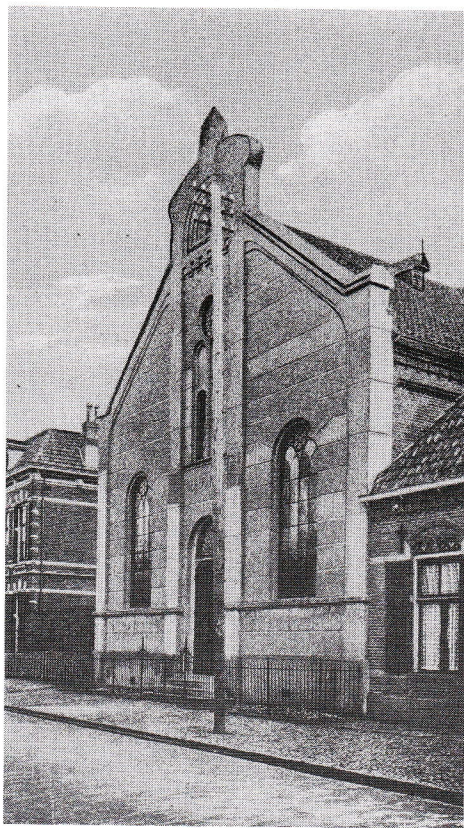
Het duurde tot november 1875 voor de Christelijk Afscheidene kerk, zoals het kerkgenootschap officieel heette, besloot om een nieuwe kerk te laten bouwen. Via intekenlijsten werd f 6500,- bij elkaar gebracht. H. Winters kreeg de opdracht een tekening en een bestek te maken. Op de plek van het oude kerkje werd een kerkgebouw ontworpen van 23 bij 13 meter. Deze maten zijn nog steeds in het gebouw herkenbaar. Aannemer Roelof Winters werd het werk in december 1875 gegund.

De voorgevel kreeg fraai stucadoorswerk. De preekstoel, waar ds. De Cock nog op had gestaan, werd wat vergroot en in de nieuwe kerk geplaatst. De aannemer moest bij de bouw namelijk zoveel mogelijk materiaal van de oude kerk gebruiken. In het najaar van 1876 kon de nieuwe kerk in gebruik worden genomen.

Doleantie en uitbreiding

In 1886 zorgde de zogenaamde Doleantie voor veel opschudding in kerke-

lijk Nederland. Dr. Abraham Kuyper en zijn volgelingen traden uit de Hervormde kerk, nadat zij hadden geklaagd (klagen = doleren) over de in hun ogen te grote leervrijheid. In veel plaatsen ontstonden 'dolerende kerken', maar in Assen was dat niet het geval. Hier sloot een aantal leden van de Hervormde gemeente zich rechtstreeks aan bij de kerk van de Afscheiding. Later, in 1892, zouden de Nederlands Gereformeerde kerken, zoals de dolerende kerken officieel hetten, zich ook landelijk met de Gereformeerde kerken verenigen.

De gereformeerde kerk aan de Molenstraat na de ingrijpende verbouwing door J. Smallenbroek. Foto genomen rond 1910. De Kandelaar zou men een typische groeikerk kunnen noemen. Minstens vijf grote verbouwingen hebben het uiterlijk van het gebouw drastisch veranderd. Het meest opvallend is nu dat de symmetrisch ingedeelde voorgevel - met rondboogvormige toegangsdeuren en boogvormige ramen - geflankeerd wordt door de consistoriekamer en de voormalige kosterswoning (collectie Gemeente-archief Assen)

In 1895 telde de Gereformeerde kerk in Assen al meer dan duizend leden en de kerk aan de Molenstraat werd veel te klein. Onder architectuur van J. Smallenbroek werd de kerk vervolgens vrij ingrijpend verbouwd. De tot dan toe langwerpige kerk kreeg een uitbouw aan de zuidzijde.

Enkele jaren later, in 1905, werd een derde galerij in de kerk gebouwd en kreeg de kerk een nieuwe preekstoel. De oude 'houten broek' werd aan de Gereformeerde kerk van Hijken geschonken.

Noorderkerk

In juni 1914 besloot de Gereformeerde kerk een tweede predikant te beroepen. De kerk was inmiddels zo gegroeid dat er ook twee diensten per week in de Wilhelminazaal aan de Rolderstraat werden gehouden. Toen dat niet meer voldeed, werd in augustus 1918 een houten 'hulpkerk' aangekocht in Stadskanaal en op het perceel Vaart ZZ 53 geplaatst. Bij die aankoop stond echter al vast dat het hier slechts om een tijdelijke oplossing kon gaan. In 1923 besloot de kerkeraad grond aan te kopen aan de Zuidersingel om er de Zuiderkerk te bouwen. Voortaan heette de oude kerk aan de Molenstraat Noorderkerk.

Vlak voor de oorlog, in 1939, vond onder architectuur van A. Smallenbroek Jzn. de tweede ingrijpende verbouwing van de Noorderkerk plaats. Door de aanbouw van een vleugel aan de noordzijde kreeg de kerk een volledige kruisvorm. De voorgevel kreeg een geheel nieuw uiterlijk, waarbij de oorspronkelijke, uit 1876 daterende bepleistering werd vervangen door de huidige bakstenen gevel. Tegen het noordelijk deel van het kruis werd een kerkeraadskamer gebouwd, waarvan de gevel één geheel vormde met de straatkant van de kerk.

Gereformeerd-Vrijgemaakt

In het oorlogsjaar 1944 vond een

ingrijpende gebeurtenis plaats in de Asser kerkhistorie. Op 4 september van dat jaar maakten ds. B.A. Bos en enkele ouderlingen en diakenen zich vrij van een aantal besluiten van de Synode van de Gereformeerde kerken. Hierdoor ontstond in Assen de eerste Gereformeerd-Vrijgemaakte kerk in het noorden van ons land. De eerste diensten werden gehouden in de huidige Jozefkerk. Vanaf 1947 kon men beschikken over de voormalige synagoge aan de Groningerstraat, die de naam Bethelkerk kreeg.

Op 1 november 1970 verhuisden de Gereformeerd-Vrijgemaakten naar de veel grotere Noorderkerk die van de Gereformeerd-Synodalen was gekocht. Na langdurige beraadslagen werd besloten tot een renovatie en uitbreiding van deze kerk, die inmiddels de naam De Kandelaar had gekregen. Architect A. De Ruiter vond een heel aardige oplossing voor de ruimteproblemen waarmee de kerk kampte. Hij nam namelijk de oude noordelijke en oostelijke buitengevels op in zijn plannen. Als u nu door de 'wandelgangen' van de kerk gaat, loopt u als het ware om de oude kerk heen...

3. De voormalige synagoge aan de Groningerstraat (Bethelkerk)

Rond 1810 telde de Joodse gemeenschap in Assen slechts vijf gezinnen, maar dit aantal bleek voldoende om de 'minjan' - de tien meerderjarige mannen die nodig zijn om een dienst te mogen organiseren - bijeen te brengen. Na enkele malen van gebouw gewisseld te hebben kreeg men de beschikking over een stukje grond aan de Groningerstraat, waar in 1832 de eerste officiële synagoge in gebruik kon worden genomen. Achter de synagoge werd in 1836 een 'mikwe' (kerkelijk bad) gebouwd en enkele jaren later het eerste Joodse schooltje waar de kinderen godsdienstonderwijs ontvingen.

De synagoge aan de Groningerstraat omstreeks 1910. Het vijf travéeën lange gebouw met zadeldak is in eclectische stijl ontworpen door J. Smallenbroek naar het voorbeeld van de Noorderkerk. Met zijn sierlijke westmuur met de gepleisterde deuromlijsting en het boogvormig fronton, alsmede de rondboogramen, het klimmend blokfries en de decoratieve gevelafsluiting vormt het een markant herkenningspunt in de Groningerstraat (collectie Gemeente-archief Assen)

Een grotere synagoge

Spoedig daarna bleek het gebouw te klein. Zo schreef kerkmeester Van Oosten dat sommige vrouwen op feestdagen geen plaats in de sjoel konden vinden, omdat er slechts plaats was voor veertig gehuwde vrouwen.

Waren er in 1860 al 285 gemeenteleden, in 1890 was dit bijna verdubbeld tot 500.

Als eerste werd in 1892 een vergunning aangevraagd voor de vervanging van het Joodse schooltje en de badinrichting. Grote drijfveer hierachter was de voorzitter van het kerkbestuur, M. Levie Gzn. Vanaf 1899 verschenen onder meer in het *Nieuw Israëlitisch Weekblad* regelmatig berichten over pogingen om een nieuwe synagoge te bouwen op de plaats van de oude, waar zo'n 260 mensen de diensten zouden moeten kunnen volgen. In 1899 trachtte men de benodigde middelen bij elkaar te krijgen door aandelen van f 25,- uit te geven met een rente van 4%. De kerkeraad dacht in totaal maximaal zo'n f 12.000,- nodig te hebben.

Als architect had men J. Smallenbroek uitgekozen, die zich voor zijn werk kon oriënteren op de Noorderkerk. De overeenkomsten tussen beide gebouwen zijn tot op de dag van vandaag nog zichtbaar. De synagoge kreeg 210 zitplaatsen voor de mannen, terwijl 74 vrouwen op de galerij een plaatsje konden vinden. Op 26 juli 1901 kon de synagoge worden ingewijd door het overbrengen van de thorarollen (wetsrollen) die tijdens de bouw onderdak hadden gevonden in het schooltje.

De vernietiging van de Joodse gemeente

Toen de Asser Joden op 2 oktober 1942 voor het overgrote deel naar Kamp Westerbork waren gedeporteerd, hield de Joodse gemeente op te bestaan. Op 28 mei 1943 legden de Duitsers officieel vast dat de Nederlandse Israëlitische gemeente in Assen was

ontbonden en dat haar bezittingen overgingen naar het Commissariaat voor niet-commerciële verenigingen en stichtingen.

De banken werden uit de synagoge verwijderd en naar Kamp Westerbork gebracht, waar er een toneel van werd getimmerd. Voortaan werden de synagoge en het schooltje gebruikt om er meubelen van gedeporteerde joden in op te slaan. Later zou een deel van die meubelen naar Duitsland worden gebracht. Veel was voor die tijd al uit de synagoge gestolen.

Het einde van de synagoge

Slechts enkele Asser joden overleefden de verschrikkingen van Auschwitz en Sobibor. Hun synagoge bood een troosteloze aanblik. Er zat geen slot meer op de deur, al het meubilair was verdwenen. Weliswaar kreeg men eind 1945 bericht dat een deel van de waardevolle kerkelijke goederen was teruggevonden, maar wat moest men ermee in de zo gehavende gemeente? Het kerkbestuur bestaande uit

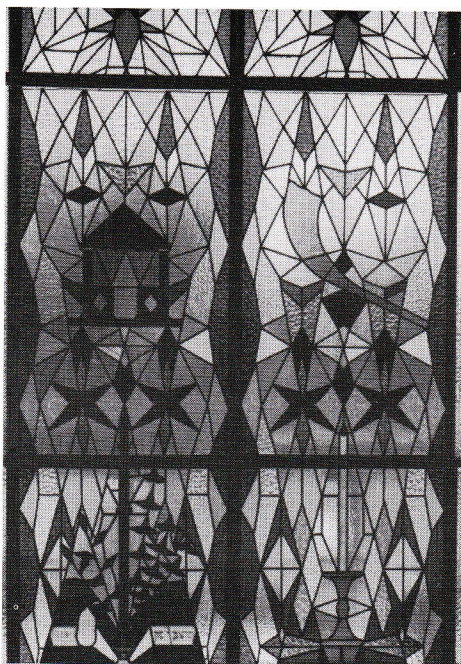
De synagoge als Bethelkerk. Foto van de ingangspartij uit april 1985 (collectie Gemeente-archief Assen)

M.J. Gans, M.S. Boekbinder en H. Goslinski, stond voor een aantal bijzonder moeilijke beslissingen. De thorarollen en andere kostbare kerkelijke goederen leende men uit aan Joodse gemeenschappen elders in het land. Veel later, in 1980, schonk men ze definitief aan het Joods Historisch Museum in Amsterdam.

De emoties in de kleine gemeenschap laaiden hoog op, toen men in 1947 besloot de synagoge te verhuren aan een ander kerkgenootschap. Het was de Gereformeerd-Vrijgemaakte kerk, die het gebouw voorlopig voor drie jaar voor een huurprijs van f 25,- per week huurde. Toen deze kerk de sjoel op 12 mei 1947 als Bethelkerk in gebruik nam, kon het Joods kerkbestuur niet bij dit voor hen zo emotionele gebeuren aanwezig zijn. Wel had men een bloemetje gestuurd.

Bethelkerk

Na afloop van het huurcontract heeft de Gereformeerd-Vrijgemaakte kerk het gebouw op 14 oktober 1951 voor f 39.000,- gekocht. Bij de verkoop werd bedongen dat bij een volgende verkoop de prachtige gebrandschilderde ramen, die in 1932 door Abraham van Oosten waren ontworpen, moesten worden teruggegeven aan de Joodse gemeente. Toen de Gereformeerd-Vrijgemaakte kerk in 1970 verhuisde naar de Noorderkerk en de Bethelkerk te koop aanbood, besloot men onmiddellijk de ramen terug te geven, maar het zou nog enkele jaren duren voor een passende bestemming voor de sjoelramen was gevonden. Het toeval wilde dat juist in die tijd Gonnie van Oosten, de dochter van de ontwerper van de ramen, uit Israël in Assen op bezoek kwam. Het kerkbestuur besloot haar de ramen aan te bieden. In 1975 kwamen de Asser ramen in Israël aan, waar ze na restauratie een plaats kregen in het gemeenschapshuis van de kibboets Beth Keshet aan de voet van de berg Tabor.

Eén van de gebrandschilderde ramen uit de synagoge. Ze bevinden zich sinds 1975 in de Israëliische kibboets Beth Keshet (collectie Frits van Echten)

Christelijk-Gereformeerde Kerk

Gedurende de jaren zeventig hing het voortbestaan van de Bethelkerk regelmatig aan een zijden draadje. De Gereformeerd-Vrijgemaakte kerk kon geen koper voor het gebouw vinden en plannen om tot sloop over te gaan kwamen steeds dichterbij. Een tijdlang was het gebouw in gebruik als opslagplaats voor meubelen. Uiteindelijk moest er in 1978 een besluit van Gedeputeerde Staten aan te pas komen om de sloopdreiging definitief te keren.

Toen de kerk in de Kanaalstraat de grond nodig had waar toen nog de christelijk-gereformeerde kerk stond, kocht de kerk de Bethelkerk als ruilobject. Na een grondige opknabbeurt kon de Bethelkerk in 1980 door de Christelijk-Gereformeerde kerk en de Nederlands-Gereformeerde kerk in gebruik worden genomen.

Herinneringen aan de synagoge

Bij de restauratie is indertijd gekozen voor het behoud van de herinneringen aan de Joodse gemeente. Zo zijn hoog in de ramen nog steeds de Davidssterren te zien. Ook de betimmering van enkele deuren, die verwijst naar de stenen tafelen der Wet, is in de oorspronkelijke staat teruggebracht. Aan de buitenkant van de kerk herinnert een gedenksteen met Psalm 118 vers 19 in de linkerzijgevel aan de eerste synagoge. De gedenksteen boven de ingang, waarop 1 Koningen 8 vers 33 staat gegraveerd, is aangebracht bij de wijding van de tweede synagoge: "Uw Naam belijden en tot U bidden en smeken in dit huis". Het jaar van die inwijding - 5661 (1901) - en de namen van de leden van het toenmalige kerkbestuur staan op een plaat in de hal.

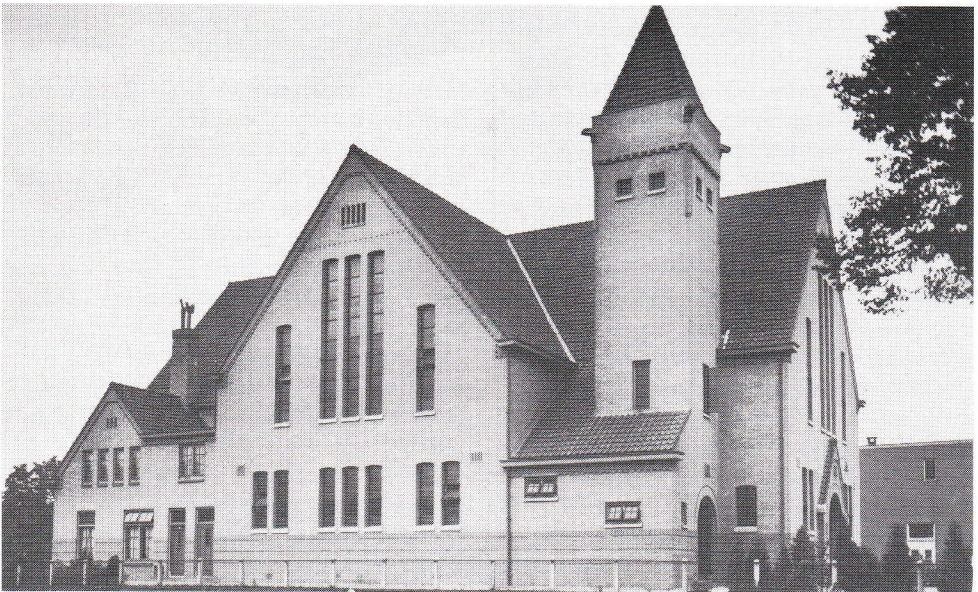
4. De Zuiderkerk aan de Zuidersingel

Toen de kerk aan de Molenstraat te klein was geworden en men tijdens de

Eerste Wereldoorlog moest besluiten tot allerlei noodvoorzieningen, gingen men in de jaren twintig op zoek naar een geschikt perceel voor de tweede gereformeerde kerk. Op 23 juli 1923 werd aan de Zuidersingel voor f 9000,- het bouwterrein aangekocht voor de Zuiderkerk. Reeds op 18 oktober besloot men de kerk te gaan bouwen volgens het bouwplan zoals dat was ontworpen door A. Smallenbroek Jzn.

Bezwaren tegen de bouw

Alvorens met de bouw van de Zuiderkerk te kunnen beginnen moesten er enkele problemen uit de wereld worden geholpen. Zo had het college van B en W van Assen op 2 augustus 1923 toestemming gegeven de kerk aan de Zuidersingel te bouwen, nadat onder andere de kerkeraad van de Hervormde gemeente schriftelijk had verklaard daar geen bezwaar tegen te hebben. De kerkvoogden van de Hervormde gemeente, die in eerste instantie niet waren benaderd, bleken

De Zuiderkerk aan de Zuidersingel. Foto van omstreeks 1930. In 1924 kwam de door A. Smallenbroek Jzn. ontworpen kerk gereed. Het is een voorbeeld van een sobere baksteen-architectuur met enkele invloeden van de Amsterdamse school. Kenmerkend zijn het gebruik van verschillende soorten baksteen (hier en daar in decoratief patroon), de asymmetrisch geplaatste toren en de royale kapvorm (collectie Gemeente-archief Assen)

echter wel de nodige bezwaren te hebben. Ze meenden dat het klokgelui over en weer voor overlast zou zorgen en waren bovendien bang dat men hinder zou hebben van de kerkzang in de andere kerk. Uiteindelijk verwierpen Gedeputeerde Staten hun bezwaarschrift op 12 december 1923.

De bouw van de Zuiderkerk

Op 24 april 1924 kon de aanbesteding van het werk plaatsvinden. De bouw werd gegund aan Nauta en Hettema uit Leeuwarden voor de som van f. 68.800,-. Het schilderwerk kreeg J. Buning uit Assen voor f. 3939,-. De eerste steen kon op 28 juli 1924 door ds. H.W. Laman worden gelegd. Een marmeren plaat herinnert nog aan deze gebeurtenis.

De bouw van de Zuiderkerk verliep bijzonder voorspoedig, want al op 16 april 1925 nam de Gereformeerde kerk het gebouw in gebruik. Nog geen jaar daarvoor had de aanbesteding plaatsgevonden! Het zou tot de jaren 1977-1978 duren voordat er voor de eerste keer een ingrijpende verbouwing plaatsvond naar een ontwerp van architectenbureau Herlaar uit Rolde.

Inrichting volgens inzichten van Dr. Abraham Kuiper

De Zuiderkerk is een van de vele gereformeerde kerken die in de jaren twintig in Nederland zijn gesticht. In al deze kerken is veel terug te vinden van de opvatting dat de kerkdienst moest worden beschouwd als de "vergadering der gelovigen".

Dr. Abraham Kuiper had deze visie in zijn geschriften uitgewerkt in een soort 'programma van eisen' dat sindsdien zeer bepalend is geweest voor de kerkbouw.

Van fundamenteel belang was dat de kerkgangers de predikant konden zien en - vooral - horen. Ten behoeve van die goede verstaanbaarheid adviseerde Kuiper de kerken niet groter te maken dan twintig bij vijftien meter. Om binnen dat oppervlak zoveel

Interieur van de Zuiderkerk. Foto uit 1974 (collectie bureau Monumentenzorg van de Provincie Drenthe)

mogelijk plaatsen te krijgen werden in de kerken galerijen aangebracht. Verder was Kuiper voorstander van het als vast element plaatsen van een doopvont voorin de kerk. Hij was ook voor een spreekgestoelte dat samen met de ouderlingenbanken op het podium moest worden geplaatst. Op dat podium zou het Avondmaal moeten worden gevierd. Met name dit laatste bepaalde sterk de voor zo'n podium benodigde ruimte.

Bouwkunst gereformeerde kerken in de jaren twintig

De jaren twintig brachten in de Nederlandse bouwkunst de opkomst van de Amsterdamse school. In veel gereformeerde kerken die in die jaren op tal van plaatsen in Nederland zijn gebouwd, is deze stijl terug te vinden. Ook architect A. Smallenbroek Jzn. heeft zijn Zuiderkerk enkele kenmerken van de Amsterdamse school meegegeven. De hoofdvorm van dit sobere, deugdelijke gebouw is een Grieks kruis. In drie van de vier kruisarmen rond het vierkante middengedeelte zijn galerijen gebouwd. In de vierde kruisarm gaf hij het liturgische centrum zijn plaats.

De Synode van Assen

Al in het tweede jaar van zijn bestaan werd de Zuiderkerk in heel Gereformeerd Nederland bekend dankzij de buitengewone Generale Synode die er vergaderde. De besluitvorming van deze 'Synode van Assen' vormde de aanleiding tot het ontstaan van de Gereformeerde Kerken in Hersteld Verband. Het belangrijkste geschilpunt was - zo hebben de buitenstaanders het tenminste onthouden - de vraag of de slang in het Paradijsverhaal al dan niet echt het woord tot Eva zou hebben gericht.

De kerken die de Gereformeerd-Synodale kerk verlieten, groeiden uit tot een kerkgemeenschap met zo'n zeventuizend leden. Direct na de oorlog herenigde men zich weer met de Nederlands Hervormde kerk. De besluiten van de 'Synode van Assen' uit 1926 die de aanleiding vormden voor de scheuring zouden pas veertig jaar later worden herroepen.

5. De rooms-katholieke kerk aan de Nassaulaan

De eerste rooms-katholieke kerk in Assen stond aan de Vaart NZ tussen de 'Hofstede' en het tegenwoordige 'Huize Bartje'. Pastoor Van Kessel legde in 1837 de eerste steen. De Katholieke parochie groeide echter zodanig dat in 1880 een aanmerkelijke vergroting slechts tijdelijk enig soelaas bood. Telde men in 1880 ongeveer 600 parochianen, in 1919 was dit aantal gegroeid tot 800 en er werd een verdere toename verwacht. In dat jaar kocht men dan ook een villa met een flink stuk grond aan de Nassaulaan, tussen de woning waar eens burgemeester Collard had gewoond en het gemeentelijk gymnasium.

Minstens zo belangrijk voor het besluit om elders een nieuwe kerk te bouwen was dat de oude kerk met zijn enkelsteensmuren vochtig en bouwvallig was geworden. Ook was de ligging ver

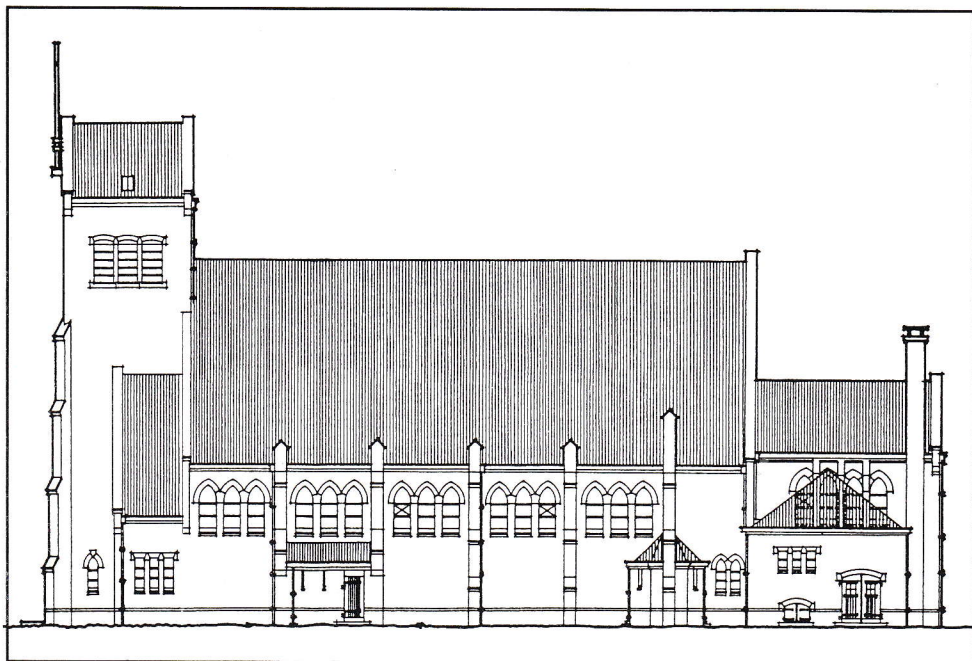
buiten het centrum ongunstig; indertijd was dit het gevolg van het vrijwel openlijke anti-papisme waarmee het Asser gemeentebestuur op de bouwplannen van de Katholieken had gereageerd. De plaats voor de nieuwe kerk was prachtig vlakbij het centrum gelegen. De aartsbisshop van Utrecht, die kort na de aankoop op inspectiebezoek kwam, noemde het "een brutaal mooi perceel". Een term die goed past in het 'rijke Roomse leven' van die dagen.

De bouw van de kerk

Het Asser gemeentebestuur verleende 11 augustus 1933 de bouwvergunning voor het ontwerp van architect J. van Dongen uit Apeldoorn. Aannemer werd na de aanbesteding in dezelfde maand de firma Siemerink en Reehuis uit Wierden. De kale bouwsom bedroeg f 46.460,-, terwijl aan bijkomende kosten zo'n f 15.000,- werden geraamd. Het kerkbestuurslid J. Göbel voerde de directie over de bouw. Hij heeft de kerk later het hoofdaltaar geschonken. De katholieke kerk is een goed voorbeeld van de sobere baksteenarchitectuur, zoals die tussen de wereldoorlogen gebruikelijk was. In dezelfde traditie passen het verzorgde eikehouten meubilair en de deuren van biechtstoelen en sacristie. De kerk is op 3 juli 1934 ingewijd. Van dat feit getuigen zowel de gedenksteen links voorin de kerk als de twaalf gelijkarmige stenen kruisjes die op regelmatige afstanden in de kerk zijn aangebracht. De kruisjes symboliseren de twaalf apostelen en/of de twaalf grondstenen van het nieuwe Jeruzalem (Openbaringen 21, vers 14). De plaatsing van dergelijke wijdingskruisjes is een oeroude traditie, hoewel ze vroeger meestal op de wand werden geschilderd. In enkele van de middeleeuwse Drentse dorpskerken kunt u deze kruisjes nog zien.

De versiering van de kerk

Toen de kerk gereed was, heeft men

De zuidwestelijke gevel van de rooms-katholieke kerk aan de Nassaulaan op de ontwerptekening uit 1933. De architect van deze kerk, Jan van Dongen, bouwde in een stijl die verwant is aan het traditionalisme. Gebruikmakend van traditionele materialen als baksteen, natuursteen en hout wordt veel aandacht besteed aan het monumentale aspect. Bij dit gebouw wordt dat ondermeer duidelijk bij de geaccentueerde ingangspartij met een belangrijke rol voor de diagonaal geplaatste steunberen (Rijksarchief in Drenthe, archief Rooms-Katholieke parochie Maria ten Hemelopneming)

zich veel moeite getroost deze op een waardige manier te versieren. De veertien kruiswegstaties, die op Goede Vrijdag een liturgische functie hebben, getuigen daarvan, evenals het mozaïek van de evangelieverkondiging door St. Bonifatius. Deze mozaïeken zijn in 1937 uitgevoerd door Joannes Collette uit Nijmegen.

In dezelfde tijd is een eerste stap gezet op weg naar een volledige beglazing van de kerk met gebrandschilderde ramen. Omdat de kerk aan de H. Maria ten Hemelopneming is gewijd, zouden zij het leven van Maria moeten weergeven. Vlak voor de oorlog konden de eerste ramen worden geplaatst. Voorin de kerk zijn dat links de geboorte van Maria, rechts de zondeval en de verlossing. Oorspronkelijk zaten beide raamgroepen links; pas in 1989 zijn ze op de huidige plaats aangebracht. In de doopkapel

werd om liturgische redenen de doop van Jezus in de Jordaan afgebeeld. Het hoge raam in de toren stelt Maria ten Hemelopneming voor. Al deze ramen zijn ontworpen door Jos ten Horn uit Almelo.

Na de oorlog zou het vele jaren duren voor de ramencyclus kon worden voortgezet. In 1964 is het door Jan Schoenaker uit Oldenzaal vervaardigde raam rechts achterin de kerk geplaatst dat de Bruiloft van Kanaän voorstelt. Enkele grote legaten en schenkingen en een actie onder de parochianen hebben het mogelijk gemaakt Schoenaker de cyclus te laten voltooien. Het tweede raam links verbeeldt de opdracht van Maria in de tempel en het tweede rechts het Pinksterfeest. Deze twee zijn in 1989 geplaatst. In de loop van 1991 of 1992 volgen er nog twee.

Viering van het zilveren priesterjubiläum van pastoor Vredendaal op 24 juli 1955. Zo zag het interieur van de rooms-katholieke kerk er uit tot de verbouwing in 1971 (Rijksarchief in Drenthe, archief Rooms-Katholieke parochie Maria ten Hemelopneming)

Vernieuwing geloofsleven

De vernieuwing van het geloofsleven had in de loop van de jaren ook belangrijke gevolgen voor de inrichting van een katholieke kerk. Vanaf de vierde eeuw was het gebruikelijk geweest dat de priester de heilige mis opdroeg met de rug naar de parochianen. Hij ging het volk als het ware voor. Aan het eind van de jaren vijftig van onze eeuw wilde men de gelovigen meer bij de liturgie betrekken en kwam er voorin de kerk een altaartafel waar de priester achter kon staan. In 1971 kwam op die plaats het huidige laag geplaatste altaar.

In datzelfde jaar vervielen de beide zijaltaren onder de Maria- en Jozefbeelden en werd de communiebank naar het priesterkoor verplaatst. Vroeger knielden de gelovigen er neer om de geconsacreerde hostie te

ontvangen. De beide grote beelden waren overigens al in 1856 in het bezit van de Asser parochie. Deze zijn afkomstig uit schuilkerken in de stad Groningen. Toen in Assen de eerste katholieke kerk werd gebouwd, bouwde men in Groningen de grote - inmiddels afgebroken - Broerkerk, waarbij de verschillende schuilkerken opgingen in één parochie.

Verdwenen uit de Asser binnenstad:

6. De christelijk-gereformeerde kerk aan de Kanaalstraat

Toen in 1901 enkele leden de Gereformeerde kerk de rug toekeerden om terug te keren naar de oorspronkelijke leer van de Afscheiding, moest men op zoek naar een geschikte ruimte. De nieuwe, gestaag groeiende Christelijk-Gereformeerde kerk kocht een perceel aan de Kanaalstraat en

liet er in 1910 een eigen kerkgebouw neerzetten naar een ontwerp van A. van Dalen.

In de loop van de tijd werd het kerkje regelmatig uitgebreid. In de Asser volksmond heette het "Van Dalen's kerkie", omdat nogal wat leden van de Christelijk-Gereformeerde kerk deze achternaam hadden. Hoe eenvoudig de toerusting van het gebouw was, moge blijken uit het feit dat de koster in 1924 het water voor het schoonmaken van de kerk nog uit het Kanaal moest halen! Aan deze situatie kwam overigens spoedig een einde. Verder groeide het zielental van de kerk zo dat men enkele malen de kerkzaal en de andere ruimtes moest uitbreiden.

Toen in de jaren zeventig de stadsvernieuwingsplannen van de gemeente Assen de Kanaalstraat bereikten, kreeg de Christelijk-Gereformeerde kerk van de gemeente Assen de Bethelkerk aangeboden. Rond 1980 is het oude kerkje met de grond gelijk gemaakt.

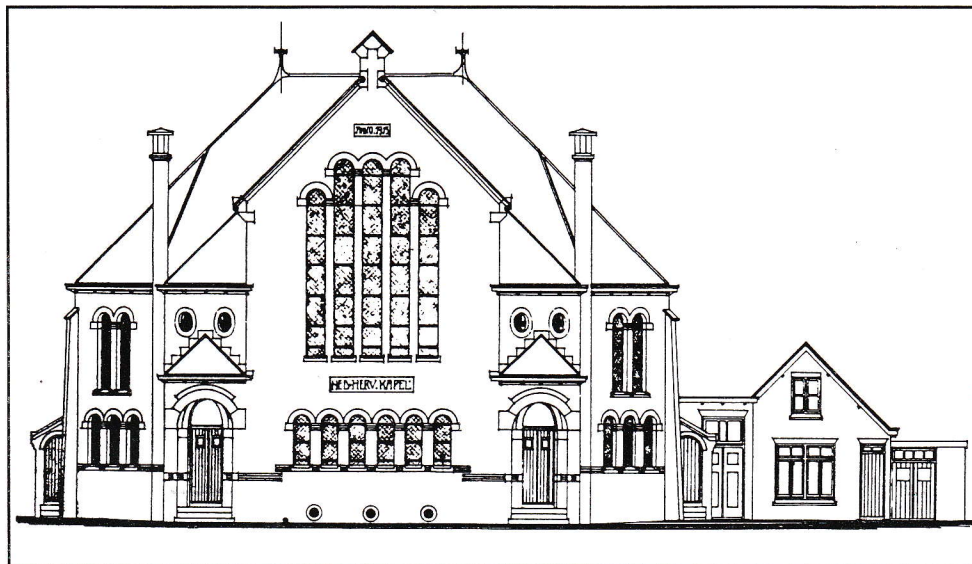
Nog net niet verdwenen uit het Asser stadsbeeld:

7. De nederlands hervormde kapel aan de Oosterhoutstraat

Op 19 februari 1913 vroeg de Vereniging voor Christelijke Belangen een vergunning aan voor de bouw van een kerk aan de Oosterhoutstraat. Reeds op 2 november 1913 kon de kapel, een ontwerp van de Asser architect H. Enklaar Hzn, in gebruik worden genomen. Een journalist van de *Drentse en Asser Courant* merkte fijntjes op: "Ons inziens is hier alles bereikt wat er met de aannemingssom te bereiken was. Aan den architect en den aannemer alle hulde daarvoor". In 1967 stootte de Nederlands Hervormde gemeente het gebouw af aan het Wilhelmina Ziekenhuis. Deze richtte het gebouw, dat de naam De Schalm kreeg, in als ontspanningsruimte voor het personeel. De verhuizing van het Wilhelmina Ziekenhuis zorgde ervoor dat De Schalm samen met de rest van het ziekenhuiscomplex

De christelijk-gereformeerde kerk aan de Kanaalstraat. Foto uit het eind van de jaren zeventig (collectie Gemeente-archief Assen)

De voorgevel van de nederlands hervormde kapel aan de Oosterhoutstraat op de ontwerptekening uit februari 1913 (collectie Gemeente-archief Assen)

in handen van de gemeente Assen kwam. In afwachting van een passende nieuwe bestemming heeft men de voormalige nederlands hervormde kapel voorlopig laten staan. De vraag is alleen: hoe lang nog...

Verantwoording

Het materiaal voor 'De Asser binnenstadskerken' werd verzameld onder verantwoordelijkheid van het Comité Open Monumentendag Assen.

Vertegenwoordigers van de betrokken kerkgenootschappen en andere deskundigen leverden de basisteksten waarvan in de beschrijvingen gebruik is gemaakt. Bertus Boivin verzorgde de eindredactie van het materiaal.

De volgorde van bespreking van de kerken is bepaald door het bouwjaar van het huidige kerkgebouw.

De Jozefkerk aan het Kerkplein

* Basistekst van G. Tangerman, B. Wiegman en mevr. H. Wiegman.

* Zie voor meer informatie: *Een heilig huis* (s.a., s.l.) (uitgegeven ter gelegenheid van de ingebruikneming van de gerestaureerde Jozefkerk 30 juni 1982).

De gereformeerde kerk aan de Oude Molenstraat

* Basistekst van C.A. Folkerts en J. Lagendijk.

* Zie voor meer informatie: B.A. Bos, *Wat God heeft gedaan: de geschiedenis van de Gereformeerde kerk in Assen* (Assen, 1934); H. Hofman,

Van toen en nu - De korte historie van de Gereformeerde kerk in Assen gedurende 150 jaar (Assen, 1984); H. Bouma e.a., *Afscheiding en vrijmaking in Assen* (Assen, 1984).

De voormalige synagoge aan de Groningerstraat (Bethelkerk)

* Basisteksten van F. Hulst, H. Luning en B. Nawijn.

* Zie voor meer informatie: *De Joodse gemeente Assen. Geschiedenis van een behoorlijke kille 1740-1976* (Assen, 1991) (uitgegeven als dl 3 in de Asser Historische Reeks).

De Zuiderkerk aan de Zuidersingel

* Basistekst van K. Wolters.

* Zie voor meer informatie: B.A. Bos, *Wat God heeft gedaan: de geschiedenis van de Gereformeerde kerk in Assen* (Assen, 1934); H. Hofman, *Van toen en nu - De korte historie van de Gereformeerde kerk in Assen gedurende 150 jaar* (Assen, 1984); R. Steensma en C.A. van Swigchem, *Honderdvijftig jaar gereformeerde kerkbouw* (Kampen, 1986).

De rooms-katholieke kerk aan de Nassaulaan

* Basistekst van A.J.M. den Teuling.

* Zie voor meer informatie: J. Wessels, A.J.M. den Teuling en J. Coppes, *150 jaar Katholieke kerk in Assen* (Assen, 1983).

De christelijk-gereformeerde kerk aan de Kanaalstraat

* Basistekst van B. Nawijn.

De nederlands hervormde kapel aan de Oosterhoutstraat

* Basistekst van H. Sprik.

Stille getuigen

In een wedstrijd 'Ken uw stad' zou dit gebouwtje niet veel punten opleveren. Zou er iemand zijn die weet waar het te vinden is?

Als je 't weet, is het heel eenvoudig. Gewoon vanaf de Vaart NZ de Van Heuven Goedhartlaan in. Het gebouwtje staat meteen rechts op een veldje aan de rand van het Lariksbos waar wat schapen rondlopen. Het blijkt een schapestal!

Toch vreemd, dat keurige metselwerk, de mooie houten kap, de ornamentjes.

Is hier een schapenliefhebber met een sterke drang naar het monumentale aan het werk geweest?

Zeker niet. Hier was vroeger de katholieke begraafplaats. Onze schapestal werd rond de eeuwwisseling gebouwd als 'lijkhuisje'. Het is het enige dat nog herinnert aan de oude katholieke kerk aan de Vaart.

Tekst: Bertus Boivin

Foto: Harry Cock

Inhoud

G. Groenhuis

KLUNDERBEUN EN KLOKKE WILLEHAD

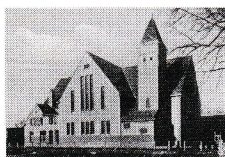
Kerkelijk leven in Assen in de negentiende eeuw

pagina 1

OOGGETUIGEN

pagina 10

DE ASSER BINNENSTADSKERKEN

1. de Jozefkerk aan het Kerkplein
2. de gereformeerde kerk aan de Oude Molenstraat
3. de voormalige synagoge aan de Groningerstraat (Bethelkerk)
4. de Zuiderkerk aan de Zuidersingel
5. de rooms-katholieke kerk aan de Nassaulaan
6. Verdwenen uit de Asser binnenstad:
de christelijk-gereformeerde kerk aan de
Kanaalstraat
7. Nog net niet verdwenen uit het Asser stadsbeeld:
de nederlands-hervormde kapel aan de
Oosterhoutstraat

pagina 12

STILLE GETUIGEN

pagina 29
